

КАК ВОЕННАТА ИНВАЗИЯ В УКРАИНА ДОВЕДЕ ДО ОГРАНИЧАВАНЕТО НА ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ПРАВА НА ГРАЖДАНИТЕ НА РУСКАТА ФЕДЕРАЦИЯ?

Илиана Боюклиева¹

Резюме: Руската инвазия в Украйна от февруари 2022 г. разтърси мира в света и има тежки международни и икономически последици, но също така тласна Руската федерация към редица ограничения на политическите права на нейните граждани. Участието на руските граждани в обществено-политическия живот е възпрепятства-

но от репресивните мерки на властта до степен, че конституцията не е нищо повече от куха фасада, зад която се разгръщат произвол, тоталитаризъм, унищожаване на индивидуалната свобода.

Ключови думи: конституционни разпоредби, политически права, руски граждани, руска инвазия в Украйна

1. Въведение

Политическите права възникват и са резултат от взаимодействието между гражданите на фона на борбите им за възможността да участват в управлението на държавата и противопоставянето им на едноличната власт². Те създават условия за включване на гражданите в политическия живот и преди всичко – в осъществяването на публичната власт³. Също така, от една страна, се разбират като съвкупност от права, които регулират живота на обществото в областта на политиката⁴, а от друга, като система от начала и норми основни-

¹ Докторант в департамент „Право“ на Нов български университет, председател на фондация „България легал“; ел. поща: iliana@bulgarialegal.bg.

² Sadurski, W. (2006). *Political Rights under Stress in 21st Century Europe*. Oxford University Press, 1–3.

³ Стойчев, С. (2002). *Конституционно право*. София: Сиела, 253.

⁴ Киселова, Н. (2017). *Политически права на българските граждани*. София: Сиела, 7. Авторката застъпва тезата, че политическите права на гражданите са сфера на взаимодействие на правото, морала и политиката. Съответно това се явява и проявление на конституционно ниво на взаимодействие при формирането и осъществяването на политиката, а гражданите определят поведението си в общността чрез осъзнаването на ценностите на цивилизованото общество. И стига до извода, че политическите права не са само субективни в юридически смисъл, но и трябва да бъдат абсолютно изискване и в политическата етика. Според Киселова чрез участието в политическия процес гражданите защитават индивидуалната си свобода, като поставят властта в зависимост от упражняването на политическите си права. В този смисъл участието на руските граждани в политическия процес в страната е силно ограничено още отпреди военната инвазия в Украйна, но в условията на война като че ли още повече се засилва тази тенденция.

те политически права на гражданите конституират и определени задължения за държавата – да ги зачита и гарантира, да предвиди възможност за осъществяването им и отговорност за нарушаването или застрашаването им⁵. Именно поради това съвременните демократични държави са инкорпорирали политическите права в конституционни разпоредби като ценности и израз на свободното развитие на обществото. Съответно сега действащата руска Конституция⁶ също е прогласила основните политически права на руските граждани. Най-значимите политически права, утвърдени в международното право⁷, намират отражение в Конституцията на Руската федерация от 12 декември 1993 г. (КРФ), която признава и гарантира на всеки гражданин правото и възможностите, без каквито и да е дискриминационни и неоснователни ограничения да вземе участие в политическия живот.

На конституционно ниво в разпоредбите на чл. 28 – чл. 33 КРФ изрично са регламентирани: правото на участие в управлението на държавните дела (пряко или посредством свои представители, да гласува и да бъде избран, равен достъп до държавни служби), правото на свободно слово и свобода на медиите, правото на информация, правото на създаване на обществени сдружения, правото на провеждане на публични прояви, правото на обжалване пред държавни органи и местни власти. Анализирайки конституционните текстове, се стига до извода, че основният закон на Руската федерация е вменил задълженията на държавата да зачита и гарантира тези права. Обществено-политическият живот в руската държава, както и политическата обстановка през последните години обаче разкрива една тенденция на държавен произвол спрямо руските граждани, дръзнали да се противопоставят на властващите идеологии, което определено е индикация за нарушен баланс в отношенията между държавната власт и гражданите и която се прояви още по-силно след военните действия на територията на Украйна. В тази връзка предприетата руска инвазия в Украйна повдига въпроса за ограниченията, забраните и произвола по отношение на политическите права на гражданите в Руската федерация.

Целта на настоящата статия е да изследва държавното поведение в условията на военния конфликт спрямо опитите да се упражняват политически права от гражданите на Руската федерация, да посочи тези политически права, които са най-силно засегнати от държавната репресия, а също така да очертае тенденцията в обществено-политическия живот. В тази връзка ще анализирам онези политически права на руските граждани, които намирам за най-тежко погазени от властта като реакция на изразено несъгласие с водената външна политика спрямо Украйна. Най-ярко се открояват ограниченията на публичните и протестните прояви на гражданите, ограниченията в правото на информация, ограниченията в свободното изразяване на различни мнения и свободата на словото. Преди това ще обърна внимание и на конституционните промени от 2020 г., както и на понятията „политическа власт“ и „чуждестранен агент“, тъй като това ще спомогне за изясняването на цялостната картина в обществено-политическия живот в Руската федерация.

⁵ Киселова, Н. (2018). Конституционният принцип на всеобщност на политическите права на българските граждани. *De Jure*, № 1, 20.

⁶ Конституция Российской Федерации (принята всенародным голосованием 12.12.1993, опубликован в „Российской газете“ от 25 декабря 1993 года, с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 01.07.2020, опубликован в „Российской газете“ от 04.07.2020, вступает в силу от 04.07.2020).

⁷ Международният пакт за граждански и политически права е ратифициран през 1973 г. от Руската федерация, като част от разпоредбите са препотвърдени в КРФ.

2. Конституционните поправки и връзката им с политическите права на руските граждани

Промените от 1 юли 2020 г. на редица конституционни текстове показаха амбицията на президента Путин за силен устрем към влияние в обществено-политическия живот на страната. Поправките на КРФ са предшествани от идеята за нулиране на президентските мандати и възможността да управлява страната до 2036 г. Съответно с конституционните промени от 2020 г., освен че тази възможност се гарантира, то и правомощията на президента се разшириха значително, както и влиянието му в изпълнителната и съдебната власт. Съгласно поправките на чл. 83 от КРФ руският президент разполага с повече власт, а премиерът и правителството – с по-малко. Държавният глава има правото не просто да председателства заседанията на правителството, но и да ръководи неговата работа⁸. С промените в конституционните разпоредби влиянието на държавния глава върху съдебната система е значително разширено чрез личното номиниране и назначаване на председателя на Конституционния съд, на главните съдии и прокурори. Президентът разполага с правото да инициира уволнението на съдии от Конституционния и от Върховния съд, включително на председателите и техните заместници⁹. Също така е засилено влиянието на президента във вътрешната и външната политика на страната чрез правомощията му да сформира състава на Държавния съвет¹⁰.

Прави впечатление, че основният закон отразява голямата роля на държавата в осигуряването на правата и свободите на руските граждани¹¹. Гарант за правата на човека и гражданина е именно президентът на Руската федерация, който има широки компетенции в тази област, съгласно т. 2 на чл. 80 от Конституцията на Руската федерация. С последното изменение на Конституцията от 1 юли 2020 г. правомощията на държавния глава са разширени по отношение на възможността за предприемане на мерки, които гарантират правата на гражданите, поддържат вътрешния мир (граждански мир), но същото така правомощията му са допълнени с правото да регулира въпроси от организацията и функционирането на публичните органи¹². Тези промени засилват ролята на президента в държавната власт и са възможност за налагане на контрол над държавните органи, а това води и до контрол върху обществено-политическия живот в страната. В тази връзка невралгичен център се оказват именно политическите права на гражданите, тъй като те са възможност за корекция на властта и балансиране на отношенията държава – граждани. Независимо че на конститу-

⁸ Вж. чл. 83б КРФ (в сила от 1.07.2020 г.). Съгласно чл. 83д (в сила от 1.07.2020 г.) на КРФ държавният глава назначава и освобождава редица министри: на отбраната, на вътрешните и на външните работи, на извънредните ситуации и на правосъдието.

⁹ Вж. чл. 83е КРФ (в сила от 1.07.2020 г.). Допреди поправките държавният глава има само правото на назначения в системата на съдебната власт.

¹⁰ Вж. чл. 83е, т. 5 (в сила от 1.07.2020 г.). Държавен съвет е конституционно създаден орган, който определя външната и вътрешната политика, като допреди поправките е имал само съветателни функции, но от 1.07.2020 г. се сформира от президента на Руската федерация и съответно главната му функция е да осигури координираното функциониране и взаимодействие на публичните органи, да определи основните направления на вътрешната и външната политика на Руската федерация, както и приоритетните области за социално-икономическото развитие на държавата.

¹¹ Баглай, М. В. (2017). *Конституционное право Российской Федерации*. Москва: Юр. Норма, 587.

¹² Вж: чл. 80, т. 2. (в сила от 1.07.2020 г.). Президентът на Руската федерация е също така гарант за правата и свободите на човека и гражданина. В съответствие с Конституцията той предприема мерки за защита на суверенитета, независимостта и държавната цялост, поддържа гражданския мир и съгласие в страната, осигурява координираното функциониране и взаимодействие на органите, които са част от единната система на публичната власт.

ционното ниво се гарантират¹³, руските граждани „не успяват ефективно да упражняват тези права и свободи като инструменти за въздействие върху публичните власти“¹⁴. Това се дължи главно на идеологията на президента Путин, която е насочена към пълно централизиране на властта, унищожение на демократичните идеи и абсолютен контрол на общественно-политическия живот в страната. Стремление, което се засилва все повече и повече. В сегашното положение на военни действия, които са продиктувани от амбициите на президента Путин, ясно се очертава тенденцията на все по-трудното отстояване на политическите права в руско общество и макар прокламирани от конституционни разпоредби, на практика чрез редица законодателни промени се стига до тяхното ограничаване. В тази връзка смятам, че редица основни права присъстват по-скоро фиктивно в КРФ и може би е въпрос на време чрез поправки в Конституцията да бъдат видоизменени, обезличени и дори част от тях премахнати.

Конституцията на Руската федерация обръща голямо внимание на правните гаранции на политическите права и свободи, като фиксира редица такива в гл. 2, посветена на правата и свободите на човека и гражданина. Дали това е така в действителност и дали конституционните текстове не са по-скоро с фиктивно-декларативен характер? Отговорът на този въпрос е еднозначен – КРФ не е нищо повече от кука фасад, зад която се разгръщат произвол, тоталитаризъм, унищожаване на индивидуалната свобода. Основният закон е идеализирана конструкция, която няма нищо общо с реалността в Русия. Това категорично се затвърди през последната година с настъпилите обществени безредици като последица от опитите на руските граждани да изразят позиция и мнение, различни от водената държавна политика на агресия спрямо Украйна. Тоталитаризмът се разгръна и грубо подкопа индивидуалната свобода, целейки овладяване на проявите на различни убеждения и несъгласия. Държавният произвол до такава степен обхваща обществения живот в Руската федерация, че сред гражданите е въдворен страх и заглушаване на призивите за мир. Държавата се стреми да регулира и контролира всички аспекти на политическия и социалния живот, което води до налагането на контрол и ограничения върху свободата на индивида. Доказателство за този стремеж са редицата законодателни промени, които засягат най-вече възможностите за реално упражняване на основните права (особено политическите).

От началото на предприетите военни действия спрямо Украйна все по-ясно се очертават ограниченията върху правата на руските граждани чрез предприетите законодателни промени и репресивни мерки на държавните органи. Основание за този извод дават както острите реакции на властта спрямо гражданите, които се опитват да упражняват правото си на мирни протести (незаконни арести и задържания, използване на силови мерки), също така рестриктивните мерки, взети по отношение на медийните изяви на руски журналисти, както и налагането на медийна цензура (забрана за изразяване на несъгласувани мнения), ограничаването на свободния достъп и обмен на информация (спиране на информационния поток от чуждестранни източници, спиране на достъпа до социални медии), както и неправомерно задържане на руски граждани, изразили несъгласие с военните действия на Руската федерация спрямо Украйна. Чрез всички тези действия държавната власт прак-

¹³ Разпоредбите на чл. 28 – чл. 33 от КРФ, които прокламират политическите права на гражданите на Руската федерация от приемането на основния закон през 1993 г. и не са засегнати от последните поправки.

¹⁴ Вж. повече при Лейбо, Ю. И., Г. П. Толстопятенко, К. А. Экштайн (2000). *Права и свободы человека и гражданина: научно-практический комментарий к главе 2 Конституции Российской Федерации*. Москва: МГИМО. Авторите защитават тезата, че русите граждани не успяват да реализират в пълен обем политическите права, като изтъкват, че основните причини се коренят в идеологизирането на политически лица, които управляват страната. Теза, която и в контекста на настоящата ситуация категорично можем да подкрепим.

тически въвежда забрани, ограничения и лишаване от политически права на всички тези руски граждани, дръзнали да упражнят, най-общо казано, правото си на участие в обществено-политическия живот.

3. „Чуждестранен агент“ и „политическа дейност“

Тук е мястото да се обърне внимание на понятията „политическа дейност“ и „чуждестранен агент“ съобразно руското законодателство, тъй като същите са от съществено значение и в пряка връзка с политическите права на руските граждани. Следва да се посочи, че непосредствено след предприетата военна инвазия руската държава предприема и механизми за ограничаване на политическите дейности чрез законодателни промени, чрез въвеждане на контрол над руските граждани, чрез агитация и пропаганди. „Чуждестранен агент“ се превръща в етикет, поставен за маркирането на „опасностите“ спрямо държавната власт.

Първоначално термините „чуждестранен агент“ и „политическа дейност“¹⁵ са включени във Федералния закон за организации с нестопанска цел № 7-ФЗ от 12.01.1996 г.¹⁶ В съответствие с този закон статутът на „чуждестранен агент“ се предоставя на руски организации с нестопанска цел, които се занимават с политически дейности. Впоследствие чрез законодателни промени терминът „чуждестранен агент“ се разширява и обхваща не само организации, но и физически лица. Така след промяна на медийния закон в Русия¹⁷ от 2017 г. в обхвата на този термин влизат и чуждестранните медии. Съответно след промяна на Закона за нестопанските организации от 2018 г. физическите лица също могат да бъдат признавани за „чуждестранни агенти“, ако разпространяват съобщения и медийни материали или участват в създаването на тези материали и същевременно получават финансиране от чужбина. Законодателно е регламентирано, че Министерството на правосъдието определя и включва в специален регистър „чуждестранните агенти“. Настъпването на войната с Украйна очерта очевидна тенденцията за засилен контрол над руските граждани, които упражняват или участват под каквато и да е форма в дейности, дефинирани като политически. Многократно се разширява списъкът на „чуждестранни агенти“, което е ясен показател за държавния устрем към контрол и натиск, насочени към всеки, който изрази, разпространи или подкрепи различно мнение по отношение на водената държавна политика. Така статут на „чуждестранни агенти“ получават тези руски граждани, които представляват вид заплаха за държавната власт, тъй като не споделят възгледите за т.нар. „специална операция“ в Украйна.¹⁸

„Политическа дейност“ като термин е дефинирана широко – освен в Закона за организациите с нестопанска цел от 1996 г., впоследствие през 2001 г. с приемането на Федера-

¹⁵ За сравнение в българското законодателство липсват легални дефиниции за „политическа дейност“.

¹⁶ Федеральный закон „О некоммерческих организациях“ от 12.01.1996, № 7-ФЗ (опубликован в „Российской газете“ от 24 января 1996 г. № 14, вступает в силу от 24 января 1996 г., с последнее изменение от 31 июля 2023 г., вступает в силу от 31 июля 2023 года).

¹⁷ Закон Российской Федерации от 27.12.1991, № 2124-1 „О средствах массовой информации“ (опубликован в „Российской газете“ от 8 февраля 1992 г., № 32, вступает в силу от 13 февраля 1992 г., последнее изменение от 7 июня 2023 года, вступает в силу от 13 июня 2023 года).

¹⁸ Към ноември 2021 г. в регистъра има 97 медии, включително 62 лица, които са граждани на Русия, а от началото на руската инвазия в Украйна до края на март 2022 г. Министерството на правосъдието включва над 60 руски граждани, а от март 2022 до март 2023 г. вече в списъка фигурират над 500 лица, които са руски граждани. Данните са взети от официалната уеб страница на Министерството на правосъдието на Руската федерация: вж. *Министерство юстиции Российской Федерации* [онлайн] [прегледан на 1 април 2023]. Достъпен на: <http://www.unfro.minjust.ru>.

лен закон № 95-ФЗ от 11 юли 2001 г. Федералния закон за политическите партии № 95-ФЗ от 11.07.2001 г.¹⁹ се въвеждат разпоредби, регламентиращи политическите дейности. Съответно съгласно нормите на тези закони може да се посочи, че „политическа дейност“ са дейности от обществено значение, които осигуряват социално-икономическо и национално развитие на държавата, развитие на политическата система, дейността на държавните органи, органите на местното самоуправление, законодателно регулиране на правата и свободите на човека и гражданина с цел въздействие върху разработването и провеждането на държавната политика, формирането на държавни органи, органи на местно самоуправление, техните решения и действия. Наред с това „политическата дейност“ се свързва и с други обществени дейности като организирането на събития и публичните призови към държавни органи, разпространението на мнения относно решенията, взети от държавните органи, и техните политики. Според законите на Руската федерация дейност, определяща се като политическа, може да се осъществява чрез участие в организирането и провеждането на публични прояви под формата на събрания, митинги, демонстрации, шествия или пикети, или в различни комбинации от тези форми, при организиране и провеждане на обществени дебати, дискусии, речи. Така всъщност всяка публикация в социалната мрежа с мнение, по който и да е въпрос на управлението в страната или по повод нов закон, може да се нарече „политическа дейност“. С оглед на широкообхватността на този термин следва да се отбележи, че след предприемането на военната инвазия на територията на Украйна се инициират редица законодателни промени, които целят по-строг контрол върху упражняването на такива дейности от руските граждани. В този контекст следва да се посочи, че с изменения на Федералния закон за политическите партии се въвеждат и нови мерки, които да ограничат свободното упражняване на редица дейности. Например с последната промяна на чл. 27 от посочения закон от 1 април 2022 г. се въвежда задължение при всички форми на открити прояви на руски граждани да се уведомява предварително съответният държавен орган (включително конгреси, конференции или общи събрания за приемане на устава и програмата на политическата партия, извършване на промени и допълнения в тях, избиране на управителни и контролни и одитни органи на политическа партия и нейните регионални клонове, номиниране на кандидати за депутати и други изборни длъжности в държавните органи, държавните органи на федералните територии и местните власти, реорганизация и ликвидация на политическа партия и нейните регионални клонове). Тази промяна регламентира, че едва след като получат разрешение от съответния държавен или местен орган, руските граждани могат да участват в тези прояви. Анализирайки тези законодателна промяна, е очевидно, че се въвежда разрешителен режим за гражданите при упражняването на дейности, регламентиращи като политически. В този смисъл следва да се посочи, че уведомителният режим преминава в разрешителен, а това е ясна разграничителна линия между демократичните начала и тоталитарните идеи. За разлика от уведомителния режим за такъв тип граждански прояви (който се прилага в демократичните държави), разрешителният определено е характерен за авторитарните режими на държавно управление, там, където властта е наложила ограничения и контрол, водещи до политически репресии. Съответно тази промяна на закона за политическите партии следва да се критикува остро, тъй като, от една страна, на практика води до ограничения в политическите прояви и права на гражданите в Руската федерация, а от друга – тези законодателни промени не съответстват на КРФ.

¹⁹ Федеральный закон „О политических партиях“ от 11 июля 2001 г., № 95-ФЗ (опубликован в „Российской газете“ от 21 июля 2001 г., вступает в силу от 29 июня 2001 года, последнее изменение от 1 апрель 2022 года, вступает в силу от 1 апрель 2022 года).

4. Право на мнения и убеждения, свобода на словото, право на информация

Правото на мнение, свободата на печата и правото на информация са „органически и функционално свързани“ и следва да се разглеждат във взаимната си връзка и единство, тъй като прогласяват и гарантират правото на мнение като основно право²⁰. Функциите на правото на мнение са социални и чрез реализацията им гражданите могат да са пълноценни участници в политическия живот и да противодействат на политическия произвол, но същевременно са и средство за човешко общуване и обмен на информация. В тази връзка Наталия Киселова аргументира правото на свободно изразяване на политическо мнение като съществено и за упражняването на други основни политически права – правото на политическо сдружаване, правото на събрания, митинги и манифестации и т.н. Според нея правото на мнение далеч надхвърля само политическата сфера и се явява мерило за демократичния характер на държавата и обществото.²¹ Изхождайки оттук, е очевидно, че Руската федерация не би могла да се определи като демократична държава, а аргумент в тази посока вече изложих по-горе относно подмяната на уведомителния с разрешителния режим за откритите събрания на руските граждани, който е наложен в страната от април 2022 г. с промяна в закона. Допълнителни аргументи са и другите предприети законодателни промени непосредствено след военната инвазия, засягащи свободата на словото, правото на мнение и информация.

Конституцията на Руската федерация прогласява правото на мнение, свободата на словото, правото на информация. Според конституционните разпоредби на всеки се гарантира свободно изразяване на идеите и словото (чл. 29, т. 1) и никой не може да бъде принуждаван да изразява своите мнения и убеждения или да ги отхвърля (чл. 29, т. 2). Според чл. 29, т. 3 не се допускат пропаганда и агитация, като всеки има право свободно да търси, получава, предава, произвежда и разпространява информация, по какъвто и да е легален начин (чл. 29, т. 4). Също така се гарантира и свободата на масовата комуникация (чл. 29, т. 5). Несъмнено, посочените текстове на върховния закон на Руската федерация са в съзвучие с демократичните начала, но е безспорно, че непосредствено след предприемането на военните действия спрямо украинците масовата комуникация и информация са ограничени до степен на пълно затъмнение. Безспорно е още, че чрез редица законови промени се ограничават свободното изразяване на мнение и свободата на словото. В тази връзка следва да се посочи, че Законът за средствата за масова информация на Руската федерация, който първоначално е установил забрана на цензурата, претърпява редица промени, които въвеждат строги правила и изисквания за медийните прояви (от средата до края на 2022 г. са извършени пет законодателни промени и една до средата на тази година). Последните промени на чл. 31 и чл. 32 от визирания закон въвеждат строги забрани по отношение не само на чуждестранни лица или руски юридически лица с чуждо участие, а и на руски граждани с двойно гражданство, а именно да установяват форми на контрол върху средствата за масова информация, върху редакция или организация, осъществяваща излъчване на информация. Не се допуска такива лица да притежават, да управляват (пряко или косвено) и реално да определят решенията на масова руска медия, редакция или медийна организация. Забранява се тези лица да получават лицензии за излъчване и разпространение на информация чрез руското медийно пространство. Анализирайки последните промени на визирания по-горе закон, с основание може да посочи, че се засягат свободата на словото и печата, налага се цензура и се стига до преустановяване на медийната дейност на редица издания. В

²⁰ Киселова, Н. *Политически права на българските граждани...*, 254.

²¹ Пак там, 257–259.

този смисъл държавната власт целенасочено ограничава възможностите за упражняване на права, гарантирани от Конституцията, за да затвърди и установи пълен монопол на режима върху средствата за масова комуникация, което пък от своя страна разгръща пропагандирането на определената идеология. Непосредствено след предприетите действия спрямо Украйна, над всички информационни потоци в руското общество е наложен контрол. Макар цензурата и нарушаването на правото на свобода на словото да са забранени от руската Конституция, то руската държава предприема целенасочени действия, за да ограничи и цензурира медиите, като междувременно лишава от правото на информация руските граждани. Съответно в условията на военен конфликт общественото мнение, което е критично спрямо държавната политика, е ограничено, а това се постига с всички възможни средства, без оглед на правната сигурност и без зачитане на конституционните норми. Примерите в тази посока са категорични.

Така например цензура, наложена от властите, отчитат служителите на медийния холдинг Rambler, който притежава няколко големи издания: „Лента.Ру“, „Вестник.Ру“ и др. В първите дни на военната инвазия служителите на холдинга са помолени да затворят социалните си мрежи или да спрат да пишат личните си мнения за „специалната военна операция“ в Украйна – в противен случай ще подлежат на строги санкции. Според медиите таково искане е дошло от президентската администрация и е свързано с факта, че „социалните мрежи на служители са приравнени към официални ресурси, а и защото не им е позволено да критикуват властта“²². Съответно още от 26 февруари Федералната служба за надзор на комуникациите, информационните технологии и масовите комуникации („Роскомнадзор“) започва да ограничава достъпа до различни социални медии в Русия (Facebook, Instagram и Twitter). На практика за руските граждани е трудно да получат информация от източници, които не са контролирани от държавата: „Роскомнадзор“ поиска медиите да пишат за войната с Украйна само от официални руски източници, иначе агенцията заплашва да блокира и глоби до пет милиона рубли медиите, които публикуват от чужди източници информация за войната“²³. Следва да се отбележи, че Facebook, Instagram и Twitter са забранени, след като на 21 март 2022 г. Федералната служба за сигурност на Русия депозира искане пред съда да забрани американския технологичен гигант Meta (компанията майка на Facebook, Instagram и WhatsApp), обвинявайки го, че е работил срещу интересите на Москва по време на действията в Украйна. Тверският районен съд в Москва, след като разглежда искането за обявяване на Meta за „екстремистка“ организация, се произнася, че същата, както и дъщерните ѝ компании осъществяват „екстремистка“ дейност, и ги забранява²⁴. Това може да се определи като част от мащабните усилия на руската държава да наложи пълен контрол върху достъпа на руските граждани до информация за конфликта в Украйна, да възпрепятства обмена на информация и мненията на руските граждани.

На 22 март 2022 г. „Роскомнадзор“ издава и първото си предупреждение към опозиционния руски вестник „Новая газета“ за нарушаване на закона. Федералната служба посочва, че медиите в Русия следва да се съобразят с новия закон за медиите (имат се предвид промените от 1 март 2022 г. на Закона за средствата за масова информация, според който

²² ОВД-Инфо – независимый правозащитный медиапроект [онлайн] [прегледан на 27 март 2023]. Достъпен на: <https://www.ovd.news/express-news/2022/02/24/rkn-potreboval-pisat-o-voyne-s-ukrainoy-tolko-po-oficialnym-rossiyskim?fbclid=IwAR1-A3cDvhqA3T7nCPjaubpNdvQxDyUoOm6wJ20FslCerP8kmR3OsQNvNiU>.

²³ На 24.02.2022 г. във Facebook профила на руския независим медиен проект за правата на човека и срещу политическото преследване ОВД-Инфо е публикувана информация за състоянието на руските медии и ограниченията, наложени от руската власт. Вж. Facebook [online] [viewed 27 March 2023]. Available from: <https://www.facebook.com/ovdinfo>.

²⁴ Вж. Решение № 33-21933 от 21.03.2022, делу № 02-2473/2022 на Тверского районного суда – г. Москвы.

две писмени предупреждения в рамките на една календарна година са основание за прекратяване на удостоверението за регистрация на медия. На 28 март 2022 г. руският опозиционен вестник „Новая газета“ спира дейността си, като посочва, че причината за решението е поредно предупреждение срещу руския вестник от държавния комуникационен регулатор „Роскомнадзор“. Журналистите от „Новая газета“ напускат страната поради фактическата забрана да упражняват своята професия и нарушеното право на свобода на медиите.²⁵

Несъмнено следва да се посочи и острата реакция на властта спрямо публични изяви в официалните медии, които критикуват военните действия на Русия спрямо Украйна. На 14 март 2022 г. по време на вечерна емисия по руската държавна телевизия Марина Овсянникова излиза с плакат против войната в Украйна²⁶, като тази проява е израз на свободно слово, което обаче не съответства на наложения държавен контрол и поради това същата е арестувана, а по-късно и осъдена за организирането на несъгласувана публична акция. Тази медийна проява е възможност за упражняване на политическо право, което очевидно е ограничено. Това е поредното доказателство, че на практика държавата регулира не само медиите, но и всякакъв вид прояви на различно мнение. С основание може да се посочи, че индивидуалното право на личностното себеизразяване не се допуска и всеки опит публично да се даде израз на собствено мнение, различно от това на властта, бива най-строغو санкционирано, като са погавани основните права и свободи.

Още един пример за ограниченията в свободата на словото са репресивните действия, предприети спрямо руски дипломанти, студенти, аспиранти и служители на Московския държавен институт по международни отношения. Те подписват съвместно отворено писмо до президента Путин, чрез което категорично се противопоставят на военните действия на Руската федерация на територията на Украйна: „Намираме за морално неприемливо да стоим настрана и да мълчим, когато в съседна държава умират хора. Умират по вина на онези, които предпочитат оръжията пред мирната дипломация“²⁷. Това писмо се превръща в предпоставка част от подкрепилите го да бъдат обявени за „чуждестранни агенти“ и съответно да понесат преследвания и репресии от държавните органи поради изразяването на анти-военни настроения и подкрепа на мира.

Видно от горепосочените примери е, че правото на мнения и убеждения, свободата на словото, правото на информация са силно ограничени – от една страна, чрез промяната на законови разпоредби, противоречащи на конституцията, а от друга, чрез предприетите репресивни действия и държавен произвол. В действителност е наложена цензура на медиите и пълен контрол на публичността, а правото на информация за руските граждани е сведено до минимум и е в силна зависимост от държавата. В тази връзка, тъй като правото на информация е в неделимо единство със свободата на словото, то действията от страна на руската власт са и в двете посоки – гражданите да се лишат от информация и същевре-

²⁵ „Получихме още едно предупреждение от „Роскомнадзор“. Затова спираме издаването на вестника както на хартиен носител, така и онлайн до приключване на „специалната операция в Украйна“, се казва в изявление на главния редактор Дмитрий Муратов, спечелил Нобелова награда за мир миналата година. Вж. *Новая газета* [онлайн] [прегледан на 08 април 2022]. Достъпен на: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2022/03/28/my-priostanavlivaem-rabotu>.

²⁶ Марина Овсянникова, редактор в държавния руски Первый канал, е осъдена, след като се появява в студиото по време на излъчване на живо на една от най-гледаните новинарски емисии в Русия, „Время“, с плакат с надпис: „Спрете войната. Не вярвайте на пропагандата. Тук ви лъжат. Руснаците са срещу войната!“. Вж. Решение № 10-20026 от 21.09.2022, делу № 03-0020/2022 на Московский городской суд.

²⁷ Sangal, A., A. Vogt, A. Woodyatt, R. Picheta (2022). February 25 – Russia-Ukraine News. *CNN* [online], 26 February [viewed 25 March 2022]. Available from: https://edition.cnn.com/europe/live-news/ukraine-russia-news-02-25-22/h_28dfe47daca958410596e519746d1eb5.

менно да се ограничи и свободата да изразяват мнения и убеждения. В този контекст конституционните норми са само параван – те се погават, заобикалят, нарушават, държавната власт налага контрол над гражданите, а военната обстановка като че ли допринася още повече за унищожаването именно на индивидуалните свободи за изразяване на идеи, мнения, убеждения на руските граждани. За огромно съжаление, в днешната ситуация на военен конфликт руските граждани са силно ограничени и възпрепятствани да участват в общественно-политическия живот, да изразяват мнение и позиция, които са различни и в противоречие с идеологията на държавната власт.

5. Правото на мирни събирания и протести

Правото на мирни събирания е условие за осъществяването на други основни политически права на гражданите (пряка връзка има с правото да се изразяват мнения – политически, социални, икономически, религиозни, културни, духовни и др.) и предоставя възможността за допълнително въздействие върху властта²⁸. Киселова споделя мнението, че чрез провеждането на събирания се изразяват публични възгледи или защита по проблем от общ интерес. Същата посочва, че публичните мероприятия могат да се определят като средство за контрол от гражданското общество или политическата опозиция върху дейността на органите на публичната власт. Тя застъпва идеята, че „социалната ценност на публичните мероприятия“ е в това, че чрез тях се осъществява публично изразяване на позиция чрез протест или подкрепа, като се „привлича вниманието на масовото осведомяване и обществеността по проблеми, които имат социално, държавно, национално или друго значение“. Съответно определя свободата на провеждане на мирни събирания като „атрибут на демократичната държава“ и посочва още, че „страните с тоталитарни режими, по правило, въобще не допускат мероприятия, които не са организирани от властта“²⁹.

Чл. 31 от КРФ прогласява, че гражданите имат право да се събират мирно, без оръжие, да провеждат събирания, митинги и демонстрации, шествия и протести, т.е. основният закон създава условия и възможност за въздействие върху властта чрез публично изразяване на мнения. Въпреки тези конституционни гаранции за правото на мирни обществени събития редица руски юристи посочват, че от страна на държавата се използват насилствени мерки, за да бъдат спрени прояви на публични мероприятия, и отбелязват, че ако тези прояви са от мирен характер, то силовата намеса на държавните органи трябва „да бъде сведена до минимум“³⁰, „да бъде напълно изключена“³¹. Тук отново ще си позволя да посоча, че Руската федерация не отговаря на условията за демократична държава, като вече изтъкнах аргумент в тази посока, свързан с наложения разрешителен режим за откритите събирания, а допълнителна аргументация в тази посока са и силовите мерки от страна на руската държава спрямо нейните граждани. Такива мерки се използват още при първите прояви на руски граждани, изразяващи несъгласието си с военните действия, насочени към украинците – руските власти предприемат репресивни мерки срещу гражданите, което е в абсолютно противоречие с демократичните ценности.

В рамките на първия ден от руската инвазия в Украйна (24 февруари 2022 г.) по улиците на Москва, Санкт Петербург и редица други градове граждани излизат на мирни протести срещу предприетите военни действия и призовават за мир. В опитите си да упражняват

²⁸ Киселова, Н. *Политически права на българските граждани...*, 347.

²⁹ Пак там, 348–350.

³⁰ Головистикова, А. Н., Л. Ю. Грудцина (2006). *Права человека*. Москва: Эксмо, 56.

³¹ Свириденко, А. И. (2018). *Политические права и свободы граждан РФ*. Москва: Молодой ученый, 159.

правото на мирни прояви руските граждани са подложени на преследвания от органите на реда, произволни задържания и арести³². Непосредствено на 25 февруари 2022 г. Службата на ООН по правата на човека разпространява изявление, в което се казва, че е „обезпокоена от многобройните произволни арести на демонстранти в Русия, които вчера протестираха срещу войната“. Говорителката на Върховния комисар на ООН по правата на човека Равина Шамдасани подчертава, че задържането на лица за упражняване на правото им на свобода на изразяване или на мирни събрания представлява произволно лишаване от свобода и призова протестиращите да бъдат освободени незабавно³³. Междувременно руското правителство заявява, че хората, които са против нахлуването на руските военни сили в Украйна, „нямат право да организират протестни действия“, без първо да са потърсили и получили разрешение, както и че „съгласно закона, без да спазват съответните процедури, тези граждани нямат право да организират протестни действия, за да изразят своята гледна точка“³⁴.

Към 6 март 2022 г. задържаните заради участие в протестни изяви срещу военната интервенция в Украйна надхвърлят 4300 души (подобни арести има и при протестите в подкрепа на Навални през 2021 г.)³⁵. В световните медии се разпространяват видеоматериали, които свидетелстват за множество случаи на физическо насилие срещу протестиращите от страна на полицията, включително побои и използване на електрошокови пистолети³⁶. Сред задържаните има и непълнолетни лица, както и журналисти. След вълна от протестни действия на 20 март 2022 г. броят на задържаните руски граждани надхвърля 15 000, като на 4 април 2022 г. задържаните участници в антивоенните акции вече са близо 16 000 руски граждани, а последните данни от 23 март тази година са за 19 644 задържани руски граждани в периода от 24 февруари 2022 до 23 март 2023 г. и повече от 450 обвиняеми по антивоенни дела, както и над 30 законодателни промени³⁷. Последните възникват редовно с цел овладяване на протестните вълни, но противоречат както на здравия разум, така и на Конституцията.

³² ОВД-Инфо ежедневно публикува информация за протестите, като посочва, че „задържаните руски граждани са подложени на насилствени действия, задържани са произволно и арестите са незаконни“. Съгласно публикуваните данни на уеб сайта на ОВД-Инфо: общо 1820 демонстранти са задържани в 58 руски града само на 24 февруари 2022 г., включително 1002 в Москва. Вж. *ОВД-Инфо – независимый правозащитный медиапроект* [онлайн] [прегледан на 22 април 2023]. Достъпен на: <https://ovd.info/>.

³³ Subramaniam, T., A. Raine, A. Sangal (2023). Septembre 14 – Russia-Ukraine News. *CNN* [online], 14 Septembre [viewed 25 March 2023]. Available from: <https://edition.cnn.com/europe/live-news/russia-ukraine-war-news-09-14-23/index.html>.

³⁴ По време на конферентна връзка с чуждестранни журналисти говорителят на Кремъл Дмитрий Песков прави опит да омаловажи мащаба на протестите, като заявява още, че президентът Владимир Путин „чува мнението на всеки и разбира съотношението на тези, които имат различна гледна точка, и тези, които са съпричастни към подобни необходими операции“. Вж. Picheta, P. (2022). The Battle Has Begun for Control of Ukraine's Capital, Kyiv, with Explosions and Gunfire Heard in the City Early Saturday as Russian Troops Advanced. *CNN* [online], 25 February [viewed 24 March 2022]. Available from: https://edition.cnn.com/europe/live-news/ukraine-russia-news-02-25-22/h_28dfe47daca958410596e519746d1eb5.

³⁵ За сравнение последните протести в Русия с толкова многобройни арести са през януари 2021 г., когато хиляди настояват за освобождаването на опозиционния лидер Алексей Навални, след като той е арестуван при завръщането си от Германия, където се възстановява след опит за убийството му.

³⁶ Yeung, J., A. Renton, J. Guy, L. Smith-Spark, A. Vogt, M. Macaya, M. Chowdhury (2022). March 3 – Russia-Ukraine News. *CNN* [online], March 3 [viewed 26 April 2023]. Available from: https://edition.cnn.com/europe/live-news/ukraine-russia-putin-news-03-03-22/h_5886b882ff64de71d27ec8f74d2829a8.

³⁷ Вж. за повече подробности и данни относно задържаните граждани наказателните дела и броя на законодателните промени: *ОВД-Инфо – независимый правозащитный медиапроект* [онлайн] [прегледан на 29 април 2023]. Достъпен на: https://antiwar.ovdinfo.org/?_gl=1*167ukib*_ga*ODA5OTY1OTAxLjE2ODE5MDI5MTU.*_ga_J7DH9NKJ0R*MTY4MTkwMjkxNS4xLjEuMTY4MTkwMzA1Mi4yMC4wLjA.

С основание може да се посочи, че правото на мирни протести за руските граждани остава само фиктивно гарантирано от конституционните разпоредби. Действията и мерките на държавната власт по отношение на антивоенните протести са в разрез с основния закон, като намират опора във въведените нови законови разпоредби. Така например с последните промени на Федералния закон за политическите партии № 95-ФЗ (създаден е нов чл. 27 от 14 март 2022 г.) и на Федералния закон за събранията, митингите, демонстрациите, шествията и пикетирането № 54-ФЗ (последната промяна на чл. 7 от 5 декември 2022 г.), се регламентира задължителното уведомяване на държавните органи и задължителното получаване на разрешение за провеждането на публични прояви от страна на руските граждани. С тези промени руските граждани са задължени да потърсят разрешение и едва след като го получат (по-горе беше коментиран режимът), да изразят правото си на мирни протестни действия срещу предприетите военни действия към Украйна. В действителност такива протести на руските граждани не се разрешават – властите ги определят като „подкопавачи руската сигурност“. Промяната на чл. 8 от Федералния закон за събранията, митингите, демонстрациите, шествията и пикетирането от 5 декември 2022 г. пък въвежда забрана за събрания на публични места като сгради и територии на речни, морски, железопътни и автомобилни гари и гари, летища, морски, речни пристанища, кейове, също така и местата, обособени за публични органи и съседните им територии. Забрана, която очевидно цели все повече да се ограничат възможностите за публични прояви на гражданите. С тези промени свободата да се изразяват различните възгледи на гражданите в Руската федерация съвсем е ограничена. Възможностите за публични прояви и демонстрации са сведени до минимум.

На базата на горепосоченото следва, че руските граждани са възпрепятствани да упражнят правото си на протест не само от законодателни текстове, противоречащи на Конституцията, но и от органите на реда, които използват методите на насилие, арести и задържания на мирно протестиращите. Методи, които далеч не са в синхрон с разпоредбите в КРФ по отношение на целия спектър на основните права. В този смисъл конституционните разпоредби, гарантиращи основните права на гражданите, по-скоро са явяват утопичен параван, който измамнически прокламира съвременните свободи и права, а в действителност цари антихуманно и антидемократично отношение към гражданите, дръзнали да изразят своите възгледи.

6. Заключение

Преди повече от година Русия започна военни действия, но заедно с тези агресивни действия срещу друга държава руските власти започнаха и репресивни действия в собствената си страна срещу собствените си граждани. Болната амбиция и властолюбието на президента Путин, освен че предизвика войната, погази и демократичното и хуманното отношение както към украинските, така и към руските граждани. Войната от февруари 2022 г. не само застраши световния мир, но предизвика и тежки обществени последици и тласна Руската федерация към редица ограничения върху политическите правата на нейните граждани. Многобройните законодателни промени са категоричен показател, че упражняването на политически права в настоящата ситуация не е нито политическа, нито правна реалност за руските граждани, а конституцията е само фиктивна конструкция. Нарушават се конституционните гаранции за участие в общественно-политическия живот, а държавната власт чрез агресивни действия потъпка индивидуалната свобода на руския гражданин.

Всичко това е продиктувано от идеологията за надмощие на едно държавно управление, готово да погази правата на мирни граждани. В обществото все повече се засилва тен-

денцията за идеологизиране на тоталитарното управление в лицето на президента и абсолютизирането на неговите политически възгледи. Това доведе на практика участието на руските граждани в политическия живот да е силно ограничено. Действията, мерките, провежданата политика на руското правителство и руския президент от началото на военния конфликт спрямо руските граждани изцяло са насочени към ограничаването на свободно изразяване на мнения по отношение на предприетата външна политика, до забрани на протести в подкрепа на мира и лишаване от правото на информираност на обществото от различни източници. Балансът между държавната власт и гражданина отдавна е нарушен, като военната обстановка само още по-ясно очертава тази тенденция. С оглед на казаното основателно може да се посочи, че тоталитарната идеология все повече завладява руската действителност, а обществено-политическият живот в Руската федерация е силно политизиран, като правната сигурност е застрашена. Това води до заобикалянето на демократичните ценности на съвременния правен ред и до потискането на съвременния конституционализъм, както и до погубването на индивидуалната свобода на гражданите.

Библиография

Баглай, М. В. (2017). *Конституционное право Российской Федерации*. Москва: Юр. Норма.

Головистикова, А. Н., Л. Ю. Грудцина (2006). *Права человека*. Москва: Эксмо.

Закон Российской Федерации от 27.12.1991/№ 2124-1 „О средствах массовой информации“ (опубликован в „Российской газете“ от 8 февраля 1992 г., № 32, вступает в силу от 13 февраля 1992 г., последнее изменение от 7 июня 2023 года, вступает в силу от 13 июня 2023 года).

Киселова, Н. (2017). *Политически права на българските граждани*. София: Сиела.

Киселова, Н. (2018). Конституционният принцип на всеобщност на политическите права на българските граждани. *De Jure*, № 1, 12–20.

Конституция Российской Федерации (принята всенародным голосованием 12.12.1993, опубликован в „Российской газете“ от 25 декабря 1993 года, с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 01.07.2020, опубликован в „Российской газете“ от 04.07.2020, вступает в силу от 04.07.2020 года).

Лейбо, Ю. И., Г. П. Толстопятенко, К. А. Экштайн (2000). *Права и свободы человека и гражданина: научно-практический комментарий к главе 2 Конституции Российской Федерации*. Москва: МГИМО.

Министерство юстиции Российской Федерации [онлайн] [прегледан на 1 април 2023]. Достъпен на: <http://www.unro.minjust.ru>.

Новая газета [онлайн] [прегледан на 8 април 2022]. Достъпен на: <https://www.novaya-gazeta.ru>.

ОВД-Инфо – независимый правозащитный медиапроект [онлайн] [прегледан на 29 април 2023]. Достъпен на: <https://www.ovd.com>.

Решение № 33-21933 от 21.03.2022, делу № 02-2473/2022 на Тверского районного суда – г. Москвы.

Решение № 10-20026 от 21.09.2022, делу № 03-0020/2022 на Московский городской суд – г. Москвы.

Свириденко, А. И. (2018). *Политические права и свободы граждан РФ*. Москва: Молодой ученый.

Стойчев, Ст. (2002). *Конституционно право*. София: Сиела.

Федеральный закон „О некоммерческих организациях“ от 12.01.1996/№ 7-ФЗ (опубликован в „Российской газете“ от 24 января 1996 г., № 14, вступает в силу от 24 января 1996 г., с последнее изменение от 31 июля 2023 г., вступает в силу от 31 июля 2023 года).

Федеральный закон „О политических партиях“ от 11 июля 2001/№ 95-ФЗ (опубликован в „Российской газете“ от 21 июля 2001 г., вступает в силу от 29 июня 2001 года, последнее изменение от 1 апрель 2022 года, вступает в силу от 1 апрель 2022 года).

Sadurski, W. (2006). *Political Rights under Stress in 21st Century Europe*. Oxford University Press.

Walsh, N. P., K. Gak, C. Streib. Russia's Deadly Surge on the Frontlines. *CNN* [online] [viewed 25 March 2022]. Available from: <https://edition.cnn.com>.

HOW THE MILITARY INVASION IN UKRAINE LED TO THE RESTRICTION ON THE POLITICAL RIGHTS OF THE CITIZENS OF THE RUSSIAN FEDERATION?

Iliana Boyuklieva³⁸

Abstract: The Russian invasion of Ukraine since February 2022 has shaken up the peace in the world and it has dire international and economic consequences, but it also pushes the Russian Federation to a series of restrictions on the political rights of Russian citizens. The participation of Russian citizens in social and political life is hindered

by the repressive measures to the extent that the Constitution is nothing more than a hollow facade, behind which unfolds arbitrariness, totalitarianism, and destruction of individual freedom.

Keywords: constitutional regulations, political rights, Russian citizens, Russian invasion of Ukraine

³⁸ Ph.D. student at the Law Department of New Bulgarian University, President of Bulgaria Legal Foundation, e-mail: iliana@bulgarialegal.bg.